

РОЗДІЛ І. ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО ТА ПАМ'ЯТКООХОРОННА СПРАВА

УДК 7.034.7(477)

В.В. Вечерський

БАРОКО УКРАЇНСЬКЕ, КОЗАЦЬКЕ І МАЗЕПІНСЬКЕ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ДЕФІНІЦІЇ І СУТНІСТЬ ЯВИЩА

Стаття присвячена проблематиці стилевих визначень архітектури України доби козаччини і Гетьманщини другої половини XVII–XVIII ст., у т. ч. й у регіоні Сіверщини. Прийняті в сучасному архітектурознавстві стилеві визначення бароко й українське бароко не передають специфіки й неповторності цього архітектурного стилю як оригінального українського явища. З цим пов'язані запропоновані різними дослідниками альтернативні стилеві визначення – українське відродження, ренесансно-бароковий синтез, національний стиль тощо. Проте тепер у фаховій літературі, в науці, освіті й культурі прижився й поширився термін «українське бароко» та похідні від нього (бароко козацьке, мазепинське). З огляду на таку ситуацію, в статті опрацьовано основні ознаки, характерні риси досліджуваної стилістики, її взаємозв'язки з загальноєвропейським стилем бароко, хронологічні етапи розвитку з урахуванням соціальної обумовленості. Запропоновано узгодження термінологічних дефініцій із сутністю цього складного й багатогранного явища.

Ключові слова: архітектурний стиль, бароко, українське бароко, козацьке бароко, мазепинське бароко, ренесансно-бароковий синтез.

«Чи було у Глухові “українське бароко”? – запитував автор цієї статті у 2009 р. і давав категоричну відповідь: – Ні, не було». Понад те, відсутність його в Глухові спонукала до роздумів про неправомірність самого терміну, як такого [1, с. 98, 100]. Проте після цього термін чомусь не зник, а навпаки – за 12 років ще більше поширився і став загальноживим. Сперечатися з цим марно: кожен науковець знає, що про терміни не сперечаються, а домовляються. І нерідко стається так, що домовляється не обмежене коло фахівців вузької наукової сфери, а широкий загал культурного громадянства, як це спостерігаємо тоді, коли йдеться про речі, засадничі для української культури й національної свідомості. Тож «українське бароко» як базовий термін не тільки здобув беззаперечний статус, а й отримав розвиток: тепер його доповнили загально визнані похідні терміни «козацьке бароко» й «мазепинське бароко».

Авторові цієї статті довелося протягом 2020 р. розбиратися в сутності складного стилістичного явища і відповідних термінологічних дефініціях, працюючи над статтями про архітектуру до Великої української енциклопедії (далі – ВУЕ) [2]. Це наукове і практичне завдання виявилось не тільки важливим, а й непростим, оскільки універсальна енциклопедія має подати об'єктивну інформацію про явища, а не особисту авторську позицію того чи іншого дослідника. Оскільки у ВУЕ присутні гасла (тобто терміни й відповідні їм статті): відродження, ренесанс, бароко, українське бароко, козацьке бароко, мазепинське бароко, то слід було їх чітко розмежувати, дати кожному визначення і описати як феномени історії архітектури. При цьому не можна забувати про те, що усі ці явища й дефініції між собою пов'язані, тож їх належить ще й узгодити.

Рис. 1. Бароко українське. Миколаївська церква у с. Городищі Чернігівської області. Наукова реконструкція первісного вигляду і рисунок В.В. Вечерського

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, показав велику різноманітність підходів різних науковців протягом XIX–XXI ст. при наявності згоди щодо деяких засадничих речей. Тепер уже ніхто не заперечує, що унаслідок Хмельниччини та створення української держави (Гетьманщини) у другій половині XVII ст. на Наддніпрянщині й Лівобережжі (Сіверщині), а згодом і на Слобожанщині сформувалася неповторна національна архітектурна стилістика, синхронна загальноєвропейському стилю бароко, але за характером відмінна від нього. Г. Павлуцький на початку XX ст. першим запропонував її визначення як «українське бароко», в чому головну роль зіграло хронологічне зіставлення розвитку архітектури в Україні й у Центральній Європі. Згодом Г. Павлуцький визнав, що, хоча в Україні стиль виник і розвинувся залежно від форм західного бароко, проте при їх засвоєнні українська архітектура розвивала автохтонні типи споруд і власні оригінальні композиції [3]. Тоді ж багато фахівців заперечили концепцію «українського бароко», вбачаючи в ній спробу накинути українцям уявлення про вторинність і несамостійність

Рис. 2. Бароко козацьке. Покровська церква у Ромнах.
Літографія з рисунку О. Сластіона 1910-х рр.

їхньої національної архітектури XVII–XVIII ст. Дискусія, розпочата тоді, не завершена дотепер. Одні (М. Макаренко [4], В. Модзалевський, П. Савицький [5, с. 119, 123]) вважали цей стиль в архітектурі українським відродженням; інші (Г. Павлуцький [3], І. Грабар [6], Д. Антонович [7, с. 248], В. Січинський [8, с. 115], Г. Логвин [9, с. 51]) – українським бароко; треті (Я. Тарас [10, с. 210–212]) – бароко козацьким; інші (М. Шумицький [11], М. Цапенко [12]) – українським національним стилем; зрештою (В. Вечерський) – ренесансно-бароковим синтезом в умовах хронологічної ретардації [13, с. 111–112]. Ф. Ернст у 1919 р. виділив хронологічний етап, який він назвав мазепинським бароко [14]. Тепер найпоширенішим є визначення «українське бароко».

Невирішеною раніше частиною загальної проблеми є кореляція між зазначеними вище термінологічними дефініціями, а також з'ясування, наскільки адекватно ці дефініції позначають сутність стилістичних явищ в архітектурі України XVII–XVIII ст. Навіть побіжний огляд літератури показує, що кореляція досить умовна. Простіше кажучи: термін не відповідає суті явища. З точки зору всесвітньої історії архітектури в цьому немає нічого дивного чи унікального. Адже багато назв великих світових стилів є не-

логічними і навіть абсурдними: так, романський стиль має дуже мало спільного з Римом; готика не має ніякого відношення до племені готів; модерн уже понад 100 років не є сучасним, і модернізм – також. Тож у цій сфері шукати відповідності законам формальної логіки – марна справа. Склалося так, як склалося, і тепер у цьому абсурді треба знайти якесь раціональне зерно.

З огляду на це, метою статті є виявлення основних ознак, характерних рис досліджуваної стилістики, її взаємозв'язків із загальноєвропейським стилем бароко, хронологічних етапів розвитку з урахуванням соціальної обумовленості. Наслідком цього дослідження має стати узгодження термінологічних дефініцій з сутністю такого складного й багатогранного явища як українська архітектура XVII–XVIII ст.

Насамперед зазначимо, що загальноєвропейський стиль бароко виник у Римі наприкінці доби пізнього Відродження в останній третині XVI ст. у творчості архітекторів Мікеланджело Буонаротті, Дж. Б. да Віньйола та К. Мадерна як розвиток наявних в архітектурі ренесансу тенденцій до більшої пластичності й пишності архітектурних форм репрезентативних споруд. Цей стиль був панівним у Європі до середини XVIII ст.

Стиль, який називають українським бароко, почав формуватися значно пізніше, у 1650-х рр. на базі освоєння архітектурної спадщини Київської Русі, збагаченої надбаннями литовсько-польської доби та європейського ренесансу. Тут виділяються дві панівні тенденції.

1) Перенесення до монументальної мурованої архітектури композицій з традиційної давньої монументальної дерев'яної архітектури. Це багатодільні (переважно тридільні й хрещаті) структури верхових церков із залами, з висотним розкриттям внутрішнього простору (рис. 1, 2).

2) Відродження композицій монументальної мурованої архітектури Київської Русі (тринавові хрестовокупольні одно-триапсидні, однобанні й багатобанні церкви) (рис. 3).

Для архітектурно-пластичних вирішень будівель і споруд українського бароко характерні: переважання об'ємних композицій над фронтально-площинними; центричність та ієрархічність композиції; поєднання мальовничості силуетів і об'ємів з регулярністю розпланувальної побудови, що забезпечує логічність архітектурної форми і ясність її візуального сприйняття; тектоніка на основі неканонічно (декоративно і символічно) трактованого ордеру архітектурного; вживання однакових пластичних засобів для будівель і споруд усіх функціональних типів (сакральних, громадських, житлових, виробничих): кількість застосованої пластики залежала тільки від ступеня репрезентативності будівлі чи споруди.

Більшість архітектурних витворів українського бароко мають симетричну композицію. У церковних спорудах кожне приміщення завдяки залому увінчується високою ступінчастою вежею, внутрішній простір якої має вертикальну спрямованість – до небес. Тут принцип висотного розкриття повністю відкритого внутрішнього простору є

основоположним. Наслідком його неухильного застосування є цілковита відповідність внутрішнього простору і зовнішньої архітектурної форми. Тому храми, як правило, не мають головних і другорядних фасадів, а зроблені так, як скульптор творить статую, розраховуючи, що її оглядатимуть зусібіч (рис. 2).

У монументальних мурованих спорудах застосовувався архітектурний ордер, який у XVII–XVIII ст. був універсальною міжнародною мовою архітектури. Він приваблював українських архітекторів декоративними й образно-символічними можливостями. З 1730-х рр. для декорування фасадів широко застосовується орнаментальне штукатурне ліплення рослинного характеру.

Українське бароко має 4 етапи розвитку.

На перший етап 1650-х – 1680-х рр. припадає формування стилістики з переважанням автохтонних архітектурних композицій, дещо архаїчними формами і строгою тектонічністю архітектурної пластики з мінімальним застосуванням декору.

Для другого етапу 1680-х – 1710-х рр. характерне поступове проникнення рис бароко класичного напрямку у творах архітекторів Й.-Б. Зауера, Й. Старцева. Це етап найповнішого розвитку стилю, за яким закріпилося найменування мазепинського бароко. Бароковий характер цієї стилістики полягає не в запозиченні з Заходу готових композицій чи ордерного декору, а в динамічності висотних композицій, базованих на автохтонних засадах.

Третій етап 1720-х – 1750-х рр. знаменує перехід від строгих форм до декоративності, розвиток стилю у бік більшої мальовничості й вибагливості, домінування барокової пластики, до чого спричинилася творчість архітекторів Й.-Г. Шеделя, І. Мічуріна та ін.

На четвертому етапі, починаючи з середини і до кінця XVIII ст., завдяки творам І. Григоровича-Барського та інших архітекторів, нівелюється явище хронологічної ретардації (запізнення) стилістики української монументальної архітектури стосовно центральноєвропейської і вона набуває виразних стилістичних рис пізнього бароко. При тому на заході яскравіше виявлені загальноєвропейські аспекти стилю, а на сході – автохтонні риси.

У межах українського бароко останнім часом виділяють так зване козацьке бароко. Цей термін часто вживають як синонімічний, але у вужчому значенні: тільки стосовно архітектурних фундацій козацтва й представників його старшини. Таке означення архітектурної стилістики вказує на її соціальну обумовленість, бо козацтво внаслідок переможної революції (Хмельниччини) у серед. XVII ст. перетворилося на наймогутнішу суспільну силу, яка ви-

Рис. 3. Бароко мазепинське. Троїцький собор Троїцько-Іллінського монастиря у Чернігові. Фото В.В. Вечерського

борола незалежність, здобула політичну гегемонію, стала державотворчим ферментом, головним захисником українського православ'я і спричинилася до безпрецедентного розквіту культури і мистецтва, включно з архітектурою. Оскільки козацтво стало носієм нового художнього смаку, то новаторська стилістика виявилася тісно пов'язаною з козацтвом як замовником архітектури, передусім – сакральної. Світогляд як творців, так і споживачів архітектури оновився. Людям вільним, належним до лицарського стану, нікому непідлеглим, що враз запанували в багатому й квітучому краї, необхідна була нова архітектурна естетика, базована, проте, на національних просторових архетипах. Їм подобалися будівлі високі, піднесені, вільно розташовані в довкіллі й гарно декоровані (рис. 2). Тому в архітектурних образах церков другої половини XVII–XVIII ст. Наддніпрянщини, Сіверщини та Слобожанщини втілюються почуття тріумфу, радості, свободи, що підтверджують тогочасні іноземні спостерігачі, зокрема архідиякон Павло (Алеппський), який

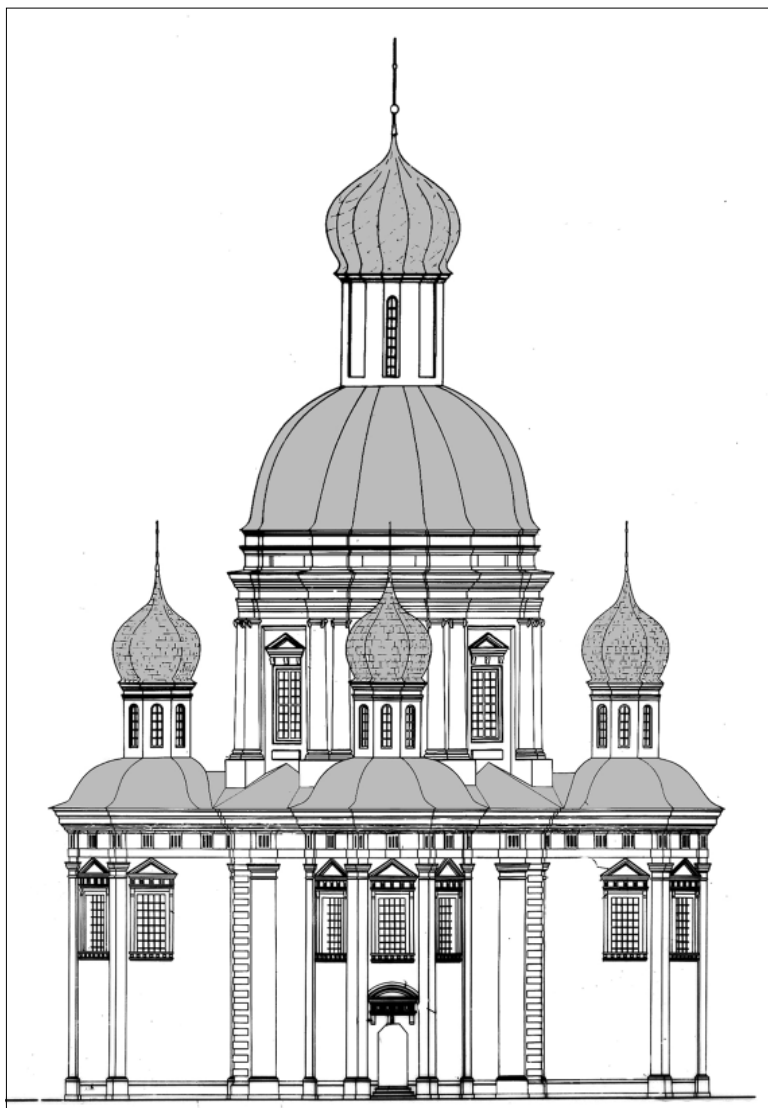

Рис. 4. Бароко мазепинське. Фасад Покровської церкви у с. Дігтярівці Чернігівської області

описав цю стилістику як вияв свободи і радості: «Перебуваючи перед тим у неволі й рабстві, тепер козаки живуть у radoшах, веселошах та на волі; спорудили соборні церкви, створили благоліпні ікони, чесні і божественні іконостаси й корогви. Як ми зауважили, церкви одна від іншої величніші, кращі, вишуканіші, вищі й більші; іконостаси, різби та ікони одні від одних гарніші й досконаліші, навіть сільські церкви одна від другої краща» [15].

У цьому контексті мазепинське бароко розуміється як стилевий етап українського бароко (і козацького бароко), синхронний правлінню гетьмана І. Мазепи (1687–1709) і безпосередньо пов'язаний з його організаційно-фінансовою підтримкою. Розквіт архітектури мазепинського бароко засвідчує як значний розвиток економіки в Гетьманщині, так і загальнонаціональну пріоритетність архітектури (рис. 4).

Висновки і перспективи подальших досліджень у да-

ному напрямі зводяться до рекомендації чітко розмежовувати відповідні термінологічні дефініції, що мають максимально відповідати сутності того явища, яке вони окреслюють. Виходячи з цього бароко слід розуміти як панівний загальноєвропейський архітектурний стиль в останні третині XVI – першій половині XVIII ст.; українське бароко – загальне й досить умовне найменування архітектурної стилістики в Україні другої половини XVII–XVIII ст.; стилістичне визначення козацьке бароко вказує на соціальну базу розквіту цієї стилістики; мазепинське бароко є хронологічним етапом найінтенсивнішого розвитку цієї стилістики. Дотримання таких стилевих означень, закріплених у відповідних статтях ВУЕ, дозволить уникнути плутанини й непорозумінь як у наукових працях, так і в науково-популярних публікаціях.

ДЖЕРЕЛА

1. Вечерський В. Чи було в Глухові «українське бароко»? *Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць*. Вип. 2 (Матеріали Восьмої науково-практичної конференції). Київ-Глухів, 2009. С. 96–101.
2. Вечерський В. Представлення архітектури в універсальній енциклопедії. *Енциклопедичні проекти – чинники національного поступу: монографія / За ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2020. С. 169–180.*
3. Павлуцький Г. Дерев'яні та муровані храми України. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. 214 с.
4. Макаренко Н. Памятники украинского искусства XVIII века. *Отдельный оттиск из журнала «Зодчий» за 1908 г. Санкт-Петербург, 1908. 9 с.*
5. Модзалевский В., Савицкий П. Очерки искусства Старой Украины. Чернигов. *Чернігівська старовина: збірник праць, присвячений 1300-літтю Чернігова*. Чернігів: Сіверянська думка, 1992. С. 101–142.
6. Грабар І. Архітектурні взаємозв'язки України з Росією. *Пам'ятки України*. 1995. № 1. С. 82–92.
7. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. Київ: Либідь, 1993. 592 с.; іл.
8. Січинський В. Історія українського мистецтва: Архітектура. Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, 1956. Т. I. 180 с.
9. Логвин Г. Стильові особливості архітектури й монументально-декоративного мистецтва українського бароко. *Архітектурна спадщина України*. Вип. 4. Київ: Українознавство, 1997. С. 51–59.
10. Тарас Я. Українська сакральна дерев'яна архітектура: словник-довідник. Львів: ІН НАНУ, 2006. 584 с.
11. Шумицький М. Український архітектурний стиль. Київ, 1914. 60 с.
12. Чапенко М. Архитектура Левобережной Украины XVII–XVIII веков. Москва: Стройиздат, 1967. 233 с.
13. Вечерський В. До питання про національний стиль в архітектурі України XVII–XVIII ст. *Архітектурна спадщина України*. Вип. 1. Київ: Українознавство, 1994. С. 102–113.
14. Ернст Ф. Українське мистецтво XVII–XVIII віків. Київ, 1919. 32 с.
15. Цит за виданням: Степовик Д. Дві Церкви – одна культура. *Патріархат*. Нью-Йорк, 1991. № 2 (242).

Vechersky V.V. Baroque Ukrainian, Cossack and Mazepin: terminological definitions and the essence of the phenomenon

The article is devoted to the problems of stylistic definitions of the architecture of Ukraine of the Cossack and Hetmanate period of the 2nd half of the XVII–XVIII centuries, including in the Siver region. The stylistic definitions of baroque and Ukrainian baroque accepted in modern architectural studies do not convey the specificity and uniqueness of this architectural style as an original Ukrainian phenomenon. Related to this

are alternative stylistic definitions proposed by various researchers – the Ukrainian Renaissance, Renaissance-Baroque synthesis, national style, etc. However, now in the professional literature, science, education and culture the term «Ukrainian baroque» and its derivatives (Cossack baroque, Mazepa baroque) have taken root and spread. The aim of the article is to identify the main features, characteristics of the studied style, its relationship with the European style of the Baroque, the chronological stages of development, taking into account social conditioning. The result of this study should be the harmonization of terminological definitions with the essence of this complex and multifaceted phenomenon. The conclusions and prospects for further research in this area are reduced to the recommendation to clearly distinguish the relevant terminological definitions, which should best correspond to the essence of the phenomenon they outline. Based on this, the Baroque should be understood as the dominant pan-European architectural style in the last third of the XVI – 1st half of the XVIII century; Ukrainian Baroque is a general and rather conventional name of architectural stylistics in Ukraine of the second half of the 17th–18th centuries; the stylistic definition of the Cossack Baroque indicates the social basis of the flourishing of this style; Mazepa Baroque is a chronological stage in the most intensive development of this style. Adherence to such stylistic definitions, enshrined in the relevant articles of the Great Ukrainian Encyclopedia, will avoid confusion and misunderstandings both in scientific works and in popular science publications.

Key words: architectural style, baroque, Ukrainian baroque, Cossack baroque, Mazepa baroque, renaissance-baroque synthesis.

REFERENCES

1. Vechersky, V. (2009). Chy bulo v Hlukhovi «ukrainske baroko»? [Was there a “Ukrainian Baroque” in Hlukhiv?]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy: Zbirnyk naukovykh prats (Materialy Vosmoї naukovo-praktychnoi konferentsii)*, 2, pp. 96–101. Kyiv: Hlukhiv. [in Ukrainian].
2. Vechersky, V. (2020). Predstavleniia arkhitektury v universalnii entsyklopedii [Representation of architecture in a universal encyclopedia]. In A. M. Kyrydon (Ed.), *Entsyklopedychni proekty – chynnyky natsionalnogo postupu* (pp. 169–180). Kyiv: Derzhavna naukova ustanova «Entsyklopedychnе vydavnytstvo». [in Ukrainian].
3. Pavlutskyi, H. (2017). *Dereviani ta murovani khramy Ukrainy [Wooden and brick temples of Ukraine]*. Kharkiv: Vydavets Oleksandr Savchuk. [in Ukrainian].
4. Makarenko, N. (1908). Pamyatniki ukrainskogo iskusstva XVIII veka [Monuments of Ukrainian art of the 18th century]. *Otdelnyy otisk iz zhurnalа «Zodchiy»*. [in Russian].
5. Modzalevskiy, V., Savitskiy, P. (1992). Ocherki iskusstva Staroy Ukrainy. Chernigov. [Essays on the art of Old Ukraine. Chernigov]. *Chernihivska starovyna: zbirnyk prats, prysviachenyi 1500-littiu Chernihova*. (pp. 101–142). Chernihiv: Siverianska dumka. [in Russian].
6. Hrabar, I. (1995). Arkhitekturni vzaiemozv'язky Ukrainy z Rosiieiu [Architectural relations of Ukraine with Russia]. *Pamiatky Ukrainy, 1*, pp. 82–92. [in Ukrainian].
7. Antonovych, D. (Ed.). (1993). *Ukrainska kultura: Lektsii [Ukrainian culture: Lectures]*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
8. Sichynskiy, V. (1956). *Istoriia ukrainskoho mystetstva: Arkhitektura [History of Ukrainian art: Architecture]*. (Vol. 1). New-York: Naukove tovarystvo im. Shevchenka v Amerytsi. [in Ukrainian].
9. Lohvyn, H. (1997). Stylovi osoblyvosti arkhitektury y monumentalno-dekorativnoho mystetstva ukrainskoho baroko [Stylistic features of architecture and monumental and decorative art of the Ukrainian baroque]. *Arkhitekturna spadshchyna Ukrainy*, (4), pp. 51–59. Kyiv: Ukrainoznavstvo. [in Ukrainian].
10. Taras, Ya. (2006). *Ukrainska sakralna dereviana arkhitektura: slovnyk-dovidnyk [Ukrainian sacred wooden architecture: a dictionary-reference book]*. Lviv: IN NANU. [in Ukrainian].
11. Shumytskyi, M. (1914). *Ukrainskyi arkhitekturnyi styl [Ukrainian architectural style]*. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Tsapenko, M. (1967). *Arkhitektura Levoberezhnoy Ukrainy XVII–XVIII vekov [Architecture of the Left Bank Ukraine of the 17th–18th centuries]*. Moskva: Stroyizdat. [in Russian].
13. Vechersky, V. (1994). Do pytannia pro natsionalnyi styl v arkhitekturi Ukrainy XVII–XVIII st. [On the question of national style in the architecture of Ukraine XVII–XVIII centuries]. *Arkhitekturna spadshchyna Ukrainy*, (1), pp. 102–113. Kyiv: Ukrainoznavstvo. [in Ukrainian].
14. Ernst, F. (1919). *Ukrainske mystetstvo XVII–XVIII vikiv. [Ukrainian art of the XVII–XVIII centuries]*. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Stepovyk, D. (1991). *Dvi Tserkvy – odna kultura [Two Churches are one culture]*. *Patriarkhat* (2), New-York. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.02.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

УДК 930.85–047.37(477.51–21)Ост

Е.Ю. Градун
Л.В. Томілович

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ м. ОСТЕР ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена дослідженню історико-культурної спадщини м. Остер Чернігівської області. Визначено основні проблеми та перспективи для подальшого дослідження і збереження об'єктів культурної спадщини, традиційного характеру середовища історичного населеного місця.

Ключові слова: об'єкти культурної спадщини, історичне населене місце, традиційне середовище, м. Остер.

Остер – місто районного значення Козелецького району Чернігівської області, центр Остерської міської територіальної громади, розташоване на лівому березі річки Десна при впадінні в неї р. Остер. Кількість населення станом на 2016 р. складала 6180 осіб.

На даний час історична минувшина та культурна спадщина міста залишаються недостатньо дослідженими. Найбільш ґрунтовні праці, присвячені окремим періодам розвитку Остра або найбільш визначним об'єктам культурної спадщини (перш за все т. з. Юр'євій божниці), з'явилися у кінці XIX – на початку XX ст. [1; 12; 15; 16; 19; 21; 23]. За останнє тридцятиріччя важливим історіографічним доробком можна вважати статті А. Козакова, П. Гребіня, О. Потапова, побудовані на матеріалах археологічних досліджень 1980-х рр. на території «Городця Остерського» – давньоруського городища, розташованого у південно-західній частині сучасної території міста [8; 9]. Вони суттєво розширили уявлення про етапи розвитку міста у давньоруську добу, особливості фортифікації, розміри дитинця та посаду, матеріальну культуру їх населення. На жаль, дослідження проводились у той період, коли археологічні матеріали більш пізні, ніж давньоруські, фактично ігнорувались. А при відсутності (або недостатній інформативності) писемних та картографічних джерел [24; 6; 7; 20] питання щодо існування поселення на місці колишнього давньоруського городища в ординську, литовську та польську добу так і залишається нез'ясованим, породжує чимало гіпотез, жодна з яких не є достатньо обґрунтованою. До історіографічного доробку з історії Остра останніх десятиліть також можна віднести: статті Я. Верменич, Д. Вортмана, В. Панашенка в «Енциклопедії історії України» [4; 17]; кілька праць О. Бондаря, присвячених зведенню замкових і міських укріплень в Острі в литовську та польську добу [2; 3]; узагальнююче видання, що охоплює усі періоди з історії міста, краєзнавчого характеру авторства А. Пенського та П. Лавренчука [18] та збірник статей, присвячених річниці Остерського краєзнавчого музею, в яких висвітлена широка проблематика з історії міста та краю [13].

Найбільш суттєвими з нерозв'язаних проблем в історії Остра залишаються питання, пов'язані з добою пізнього